



Sveriges lantbruksuniversitet
Swedish University of Agricultural Sciences

Fakulteten för landskapsarkitektur, trädgårds-
och växtproduktionsvetenskap

Där generationerna möts

– En studie om delade utemiljöer mellan äldre och barn

Vera Shaswar



Där generationerna möts

- En studie om delade utemiljöer mellan äldre och barn

Where the generations meet

- A study on shared outdoor spaces between elders and children

Vera Shaswar

Handledare: Mats Gyllin, SLU, Institutionen för arbetsvetenskap, ekonomi och miljöpsykologi

Examinator: Linnea Fridell, SLU, Institutionen för landskapsarkitektur, planering och förvaltning

Omfattning: 15 hp

Nivå och fördjupning: G2E

Kurstitel: Självständigt Arbete i Landskapsarkitektur

Kursansvarig inst.: Institutionen för Landskapsarkitektur, planering och förvaltning

Kurskod: EX0845

Ämne: Landskapsarkitektur

Program: Landskapsarkitektprogrammet

Utgivningsort: Alnarp

Utgivningsår: 2020

Omslagsbild: Vera Shaswar

Elektronisk publicering: <http://stud.epsilon.slu.se>

Nyckelord: äldre, barn, utemiljö, samverkanshus, förskola, vård- och omsorgsboende, ålderssegregering

SLU, Sveriges lantbruksuniversitet

Fakulteten för landskapsarkitektur, trädgårds- och
växtproduktionsvetenskap

Institutionen för landskapsarkitektur, planering och förvaltning

SAMMANDRAG

Den här uppsatsen undersöker barns och äldres behov av utemiljöer och huruvida en gemensam utemiljö kan uppfylla båda grupperns behov. I uppsatsen undersöks och presenteras egenskaper i miljön som barn gynnas av i sin lek och utveckling. De egenskaper som barn främst har behov av beskrivs som en miljö som uppmuntrar till kreativitet, eget platsskapande, möjlighet att konstruera och förändra saker i miljön, tillgång till lösa föremål, en stor variationsrikedom, en naturlig miljö som stimulerar den fysiska utvecklingen och en balans mellan trygghet och utmaning i leken. I uppsatsen undersöks och presenteras också de egenskaper hos miljön som gynnar äldre människor. De egenskaper som äldre främst har behov av beskrivs som tillgänglighet till utemiljön, en stor variationsrikedom med liv och rörelse, möjlighet till både sociala interaktioner och avskildhet, motion samt associationer till miljön som väcker minnen, tankar och känslor. Barn och äldre har både likheter och olikheter i sina behov av utemiljön och för att dessa behov ska kunna tillgodoses för båda grupper kan det krävas en del kompromisser, kommunikation och samarbete.

ABSTRACT

This essay examines the needs of children and the elderly for outdoor environments and whether a common outdoor environment can meet the needs of both groups. The essay examines and presents characteristics in the environment that children benefit from in their play and their development. The traits that children primarily need are described as an environment that encourages creativity, creation of their own places, the ability to construct and change things in the environment, access to loose objects, a large variety in the nature, a natural environment that stimulates physical development and a balance between security and challenge in the play. The essay also examines and presents the characteristics of the environment that elderly people benefit from. The qualities that the elderly need the most are described as accessibility to the outdoor environment, a variety of people and movements in the surrounding areas, the opportunity for both social interactions and seclusion, exercise and associations with the environment that awaken memories, thoughts and emotions. Children and the elderly have both similarities and differences in their needs for the outdoor environment and in order to meet these needs for both groups, some compromise, communication and cooperation may be required.

FÖRORD

Jag är intresserad av hur människan påverkas av sin omgivning och hur relationen mellan natur och människa ser ut. Det är en av anledningarna till att jag valde att läsa till landskapsarkitekt och därför var inriktningen på denna uppsats ganska tydlig redan från start. Att försöka skapa en plats som får både ett litet barn och en äldre person att må bra och trivas är en spännande utmaning som dykt upp och diskuterats ett antal gånger under utbildningen. Mitt intresse för olika människors välmående i koppling till behovet av utevistelse och miljö har inspirerat mig under arbetet med denna uppsats.

SLU Alnarp

Vera Shaswar

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

SAMMANDRAG

ABSTRACT

FÖRORD

INLEDNING.....	4
BAKGRUND	4
SYFTE OCH MÅL	5
FRÅGESTÄLLNINGAR.....	5
MATERIAL OCH METOD	5
METODDISKUSSION.....	6
AVGRÄNSNING.....	7
LITTERATURSTUDIE.....	8
ATT GESTALTA FÖR ÄLDRES BEHOV I UTEMILJÖN VID ÄLDREBOENDET.....	8
<i>Gröna miljöer och hälsa</i>	8
<i>Äldres hälsa</i>	8
<i>Hinder och tillgänglighet</i>	9
<i>Verktyg för design</i>	9
<i>Sammanfattning av äldres behov av utemiljöer</i>	13
ATT GESTALTA FÖR BARNNS BEHOV I UTEMILJÖN VID FÖRSKOLA	14
<i>Barns lek</i>	14
<i>Barns platsskapande</i>	15
<i>Bygga miljöer kontra naturmiljöer</i>	16
<i>Motorik, balans och koncentration</i>	17
<i>Trygghet och utmaning</i>	18
<i>Sammanfattning av barnns behov av utemiljöer</i>	19
ÅLDERSSEGREGERING OCH SAMVERKANSHUS	19
<i>Ålderssegrering</i>	19
<i>Samverkanshus som en möjlig lösning</i>	21
FALLSTUDIE: SAMVERKANSHUS I UMEÅ	22
SAMVERKANSHUSET LUNDAGÅRD.....	22
<i>Platsbesök</i>	24
<i>Samverkansansvarig förskollärares syn på samarbetet</i>	29
<i>Analys av Lundagårds utemiljö</i>	29
SAMVERKANSHUSET NORDSTJÄRNAN.....	32
<i>Platsbesök</i>	33
<i>Analys av Nordstjärnans utemiljö</i>	38
DISKUSSION.....	40
SLUTSATSER.....	43
REFERENSER.....	44

INLEDNING

Bakgrund

Sveriges befolkning åldras. Mellan år 2019 och år 2030 kommer antalet invånare över 80 år att öka med 50 procent vilket motsvarar fler än 270 000 människor (Boverket, 2020). Av dessa 270 000 personer kommer 130 000 att vara över 85 år gamla. Trots att vi håller oss friskare högre upp i åldrarna får de flesta efter hand försämrade rörlighet och nedsatt hörsel och syn. I dagsläget är delar av samhället inte tillräckligt rustat för den äldre människans behov och eftersom en ökning av befolkningens ålder väntar behövs nya lösningar.

Kommunerna har skyldighet att inrätta boendeformer för äldre människor i behov av omvårdnad och stöd i ett så kallat vård- och omsorgsboende (Boverket, 2020). Sådana boenden är ofta ålderssegregerade vilket innebär att de äldre som bor där väldigt sällan eller inte alls möter människor ur andra åldersgrupper än sin egen. De äldre spenderar större delen av dagen med andra äldre. Enligt Hagestad och Uhlenberg (2006) hindrar ålderssegregerade boendeformer människor från olika delar av samhället från att mötas och interagera. Det kan hindra relationer mellan åldersgrupperna att utvecklas och skapa ett "vi-och-de" vilket kan motverka ett öppet och välfungerande samhälle.

Samverkanshusen Nordstjärnan och Lundagård är två verksamheter i Umeå som byggts inom de senaste tre åren. Det som är speciellt med Nordstjärnan och Lundagård är att de kombinerar förskola med vård- och omsorgsboende. Verksamheterna delar till viss del utemiljö och byggnad för att uppmuntra till möten och interaktioner mellan barnen och de äldre. Ett antal liknande samverkanshus har dykt upp på olika håll i landet under de senaste åren. Kan detta vara en åtgärd för att minska ålderssegregationen i samhället?

Denna uppsats undersöker hur förskolebarns och äldres syn på utemiljö ser ut. Vad skiljer sig åt mellan ett barns och en äldres behov av utevistelse och utrymme och vilka behov har de gemensamt? Kan en gemensam yta uppfylla båda dessa gruppers behov?

Syfte och mål

Syftet med arbetet är att undersöka vad barn och äldre har för behov av sin utemiljö och hur utformningen av utemiljön vid ett samverkanshus för förskola och vård- och omsorgsboende kan uppfylla båda grupperns behov.

Målet med arbetet är att öka kunskapen om hur man på ett bra sätt kan gestalta en utemiljö som fungerar för flera olika åldersgrupper. Förhoppningen är att det ska kunna utgöra ett underlag för fortsatt planering av samverkanshus och andra projekt där utemiljön gestaltas för både barn och äldre.

Frågeställningar

- Hur ser det befintliga behovet av utemiljö ut för äldre på vård- och omsorgsboenden?
- Hur ser det befintliga behovet av utemiljö ut för barn på förskola?
- Hur kan en gemensam utemiljö uppfylla både barns och äldres behov på ett sätt som är idealiskt för båda grupper?

Material och metod

Uppsatsen består av en litteraturstudie kombinerad med en fallstudie. I litteraturstudien ingår litteratur som beskriver barns behov av utemiljön, barns lek och utveckling samt litteratur som behandlar äldres behov av utemiljön, framför allt inom äldreomsorgen. Flera olika källor inom samma områden har valts ut för att ge stöd åt de teorier och idéer som presenteras i uppsatsen. Dessa har valts ut baserat på deras relevans för de områden som undersöks i den här uppsatsen. Litteratur som har varit viktig för uppsatsen är bland annat *Ute på dagis : hur använder barn daghemsgården? : utformningen av daghemsgården och dess betydelse för lek, motorik och koncentrationsförmåga* av Grahn, et al. (1997) samt *Outdoor environments at three nursing homes-qualitative interviews with residents and next of kin* av Bengtsson, A. och Carlsson, G. (2013). Dessa källor har gett ett stort stöd för uppsatsens utformning och har även hjälpt i sökandet efter andra användbara källor.

Källmaterialet som ingår i litteraturstudien är främst inhämtat från SLU-bibliotekets tjänster Primo och Epsilon samt Google Scholar i tryckt och elektronisk form. Sökord som bland annat "barn", "äldre", "utemiljö", "samverkanshus" och "hälsofrämjande" har använts för att hitta relevanta källor.

Resultatet har delats in i rubriker utifrån frågeställningarna. Teman för underrubrikerna i litteraturstudien som till exempel "Hinder och tillgänglighet" och "Barns platsskapande" har baserats på och skapats utifrån den inhämtade litteraturen i ämnena.

I uppsatsen ingår också en fallstudie av de två samverkanshusen Lundagård och Nordstjärnan i Umeå. Fallstudien har genomförts med platsbesök på samverkanshusen och en intervju med en i personalen på Lundagård. Under platsbesöken observerades, fotades och analyserades samverkanshusens

utemiljöer baserat på de behov för barn respektive äldre som tillhandahållits genom litteraturstudien. Båda samverkanshusen besöktes vid ett flertal tillfällen för att få djupare förståelse för platsernas utformning.

Intervjun var semistrukturerad och genomfördes med en samverkansansvarig förskollärare på Lundagård via telefon (Kvale & Brinkmann, 2014). Intervjupersonen valdes ut för sin viktiga inblick i verksamheten och framförallt för att hon har en roll som samverkansansvarig på verksamheten. Som samverkansansvarig är hennes uppgift att se till att barnen och de äldre får interagera genom planerade samarbeten och möten på verksamheten. Hennes roll vid verksamheten hade därför stor relevans för de frågeställningar som undersöktes i uppsatsen. I intervjun ställdes öppna frågor som gav utrymme för alla möjliga svar och beskrivningar om verksamheten och barns och äldres användning av utemiljön.

Metoddiskussion

Metoderna för insamling av material kan reflekteras kring och diskuteras. Litteraturen som ingår i arbetet har beskrivit barns och äldres behov och användning av utemiljön på ett generellt sätt som i uppsatsen omtolkats till att beröra frågeställningarna mer specifikt. Litteratur kring barns behov respektive äldres behov har varit lätt att hitta och använda i uppsatsen medan litteratur som berör en kombination av barn och äldre kopplat till utemiljöer har varit svårare att finna. Därför har barns behov respektive äldres behov till stor del undersökts separat i denna uppsats för att därefter sammanföras i resultat kring hur utemiljöer kan kombineras för dessa två grupper. Om mer litteratur hade hittats som specifikt kombinerar barn och äldre i utemiljön hade resultatet möjligtvis kunnat bli annorlunda.

På grund av rådande omständigheter med covid-19 under uppsatsskrivandet har metoderna fått anpassas och förändras under arbetets gång. Platsbesöken kunde inte genomföras under de tider som barnen och de äldre på samverkanshusen var utomhus och aktiva. Besöken fick genomföras under kvällar och helger och utan fysisk kontakt med någon på verksamheten. På grund av hög arbetsbelastning till följd av covid-19 var det mycket svårt att få tag i någon att intervjua och när intervjun väl skulle genomföras var den tvungen att ske via telefon. Under normala omständigheter hade platsbesök och intervju kunnat göras mycket annorlunda för att ge större förståelse för och kunskap om verksamheterna. Det hade varit värdefullt att genomföra platsbesöken när barnen och de äldre var utomhus och använde platserna på sina vanliga vis. Det hade kunnat ge en djupare inblick i hur barnen och de äldre använder platserna på olika sätt och hur de möts och interagerar med varandra. Under normala omständigheter hade det också varit gynnsamt för uppsatsen att genomföra intervjuer med barn, äldre och personal på både Lundagård och Nordstjärnan. Istället kunde nu bara en intervju genomföras med en i personalen och enbart på samverkanshuset Lundagård. Intervjuerna hade troligtvis gynnats av att göras på plats på samverkanshusen och kombineras med platsbesöken eftersom samtalen då skulle kunna kopplas samman med olika delar av utemiljön och därigenom ge en djupare förståelse för de olika gruppernas användning av utemiljön.

Utifrån de förutsättningar som fanns för uppsatsen anser jag att metoderna ändå varit tillräckligt goda för att hitta relevant material som gjort det möjligt att besvara frågeställningarna även om det hade

kunnat göras annorlunda och möjligen uppnå mer djupgående resultat och ännu starkare underbyggda resonemang.

Avgränsning

Studien undersöker de två olika ålderskategorier som lever på eller vistas i samverkanshus. Åldrarna på barn som går i förskola är noll till sex år vilket avgjort åldern på de undersökta barnen i denna uppsats. Ordet *barn* syftar därför framför allt till barn i förskoleålder. Ordet *äldre* kan definieras och användas på många sätt. På vård- och omsorgsboenden får människor som är över 65 år gamla och i behov av mycket vård ansöka om att få bo. I denna studie syftar därför *äldre* till människor som uppfyller dessa krav för att få bo på vård- och omsorgsboende. Vidare studier som undersöker andra åldersspann eller fler åldersgrupper som använder delade utemiljöer kan vara givande för utökad kunskap inom liknande områden.

På grund av omständigheterna gällande pandemin covid-19 blev vissa delar av studien begränsade och fick omformas. Risken för smitta gjorde att platsbesök på samverkanshusen Lundagård och Nordstjärnan endast blev möjliga att genomföras när barnen och de äldre inte var närvarande. Personal på Nordstjärnan hade inte möjlighet att svara på frågor på grund av överbelastning till följd av covid-19 och därför gjordes enbart intervju med en i personalen på samverkanshuset Lundagård.

LITTERATURSTUDIE

Att gestalta för äldres behov i utemiljön vid äldreboendet

Gröna miljöer och hälsa

Gröna utemiljöer har stor potential att påverka människors välmående positivt och förbättra förmågan att återhämta sig från stress och mental utmattning (Währborg et al., 2014; Ulrich, 1999). Olika sorters utemiljöer har också visat sig ha olika påverkan på återhämtning från stress (Ulrich 1999). En väl designad trädgård i vårdsammanhang har förmågan att minska ångest och stress, minska depression, öka välmåendet hos patienter med kroniska tillstånd och minska smärta. Att vistas i naturmiljö och att vistas i urban miljö har olika påverkan på människans uppmärksamhetsförmåga (Kaplan & Kaplan, 1989). I en urban miljö krävs stor riktad och fokuserad uppmärksamhet för att ta in och tolka alla intryck, vilket kan vara mycket ansträngande för någon som lider av mental utmattning. I en naturmiljö krävs inte den sortens riktade uppmärksamhet utan där uppstår istället en mjuk, eller försiktig, fascination för omgivningen. Denna upplevelse av naturmiljöer har en återhämtande effekt på människor i stort och har speciellt märkbar påverkan på människor som lider av någon form av mental utmattning.

Äldres hälsa

Mental ohälsa finns i alla åldrar och många drabbas någon gång i livet. Bland äldre över 70 år beräknas ca 30 % lida av en psykisk sjukdom av lätt eller svår grad (Skoog, 2003). Detta är något som sällan upptäcks eller behandlas. Risken att få demens ökar med åldern och det är vanligt att äldre drabbas. Demens kan leda till depression och andra mentala sjukdomar som försämrar livskvaliteten hos de äldre.

Rappe et al. (2006) studerade 45 finska kvinnor på äldreboenden som var 64-98 år gamla och deras självskattade hälsa i relation till utevistelse. Självskattningen av kvinnornas hälsa hade en stark koppling till mängden utevistelse och visade på ett större fysiskt och psykiskt välmående ju oftare de var ute. Majoriteten av deltagarna nämnde naturrelaterade aktiviteter när de blev tillfrågade vad de gjorde under sin utevistelse. Dessa aktiviteter innefattade promenad i park och betraktande av natur, där stora träd, växter, sjungande fåglar och vatten ansågs vara viktiga inslag. Vid observation av natur minskade upplevd smärta och andra krämpor och en känsla av välbehag infann sig. I studien fann man också att den största orsaken till att deltagarna kände sig hindrade från att gå ut oftast handlade om brist på assistans. Bara ett fåtal av deltagarna ansåg att det berodde på de egna fysiska förmågorna. Om

miljön är tillräckligt välanpassad för de äldres fysiska förmågor finns möjlighet till ökad utevistelse för de äldre. Detta visar på hur viktigt det är med tillgänglighet för att de äldre ska kunna ta del av de positiva aspekterna gröna miljöer har att erbjuda.

Hinder och tillgänglighet

Allt fler i Sverige håller sig friska högre upp i åldrarna men efter hand får vi ändå försämrade syn, hörsel och rörlighet (Boverket, 2020). Efter åldern 85 år är det mycket vanligt att drabbas av nedsatt rörelseförmåga vilket leder till ett behov av vård och omsorg. Äldre hör till en grupp som i hög grad har behov av en tillgänglighetsanpassad miljö eftersom risken att drabbas av funktionshinder ökar senare i livet. Dessa svårigheter kan underlättas med hjälp av en design som tar hänsyn till de äldres tillgänglighetsbehov.

En tillgänglighetsanpassad miljö innebär till exempel att markbeläggningen är jämn, belysningen är god utan att vara bländande och att det finns tydliga markeringar med kännbara kontraster (Boverket, 2020). Genom att till exempel bygga bort trösklar, ha lika hög marknivå ute som inne, undvika kanter och andra föremål i utemiljön som kan riskera att man snubblar skapas en tillgänglighetsanpassad miljö för äldre. Att använda en variation av material och kontraster underlättar förståelsen av omgivningen och gör det lättare att hitta på platsen. Genom att undvika sådana hinder som trösklar, tunga dörrar, branta backar och ojämna vägar i designen ökar möjligheten för rörelse och utevistelse hos de äldre (Rappe et. al, 2006).

Som tidigare nämnt har utemiljön och dess naturkvaliteter påverka på människors återhämtning från olika former av mental utmattning (Währborg et al., 2014). Utemiljön kan också ge människan en anknytning till platsen och även bidra till personlig utveckling (Bengtsson et al., 2015). Baserat på den presenterade kunskapen om äldres mentala och fysiska hälsa är hälsofrämjande trädgårdar och andra naturmiljöer av stor relevans vid utformningen av äldreboendes utemiljöer (Skoog, 2003; Boverket, 2020). Miljön på och kring äldreboendet har stor potential att påverka äldres livskvalitet till det bättre med hjälp av de rätta designverktygen.

Verktyg för design

För att en trädgård ska fungera som hälsofrämjande för människor krävs det att den är designad på ett lämpligt och genomtänkt sätt (Ulrich, 1999). En felaktigt designad trädgård i hälsofrämjande syfte riskerar att inte ge de förväntade effekterna, och kan i värsta fall förvärra dem. De aspekter hos designen av en trädgård som leder till hälsofrämjande faktorer definieras av Ulrich (1999) som:

tillgänglighet till och på platsen, möjlighet till avskildhet, sittplatser som uppmuntrar till sociala interaktioner, möjlighet till fysisk motion och kontakt med naturen.

Bengtsson och Carlsson (2013) definierar i sin studie av utemiljöer kring äldreboenden vilka faktorer av utemiljön som är viktiga för de äldre och på vilket sätt de är viktiga. Studien baserades på intervjuer av äldre som levde på tre olika äldreboenden och anhöriga till boende. Av resultatet identifieras de viktigaste aspekterna i tolv kategorier:

Variation och förändring i vardagen. För de boende var det värdefullt med variation för att få en dynamik i vardagen. Att till exempel kunna variera mellan att befinna sig på balkongen, altanen och på gården kan vara värdefullt. De boende kunde även uppskatta att lämna boendet en stund och besöka en annan plats i staden för att få känna sig fria och slippa känslan av att känna sig inspärrade.

Utsikt, grönska och frisk luft. De boende ansåg att det var mycket värdefullt att få njuta av frisk luft och ljus utifrån. Miljön ute ansågs friskare och vackrare än miljön inomhus och att kunna gå ut och njuta av en trädgård uppskattades av många och även att bara få öppna ett fönster och andas den rena luften utifrån. Att ha en utsikt genom fönstret över en grönskande plats med blommor, stora träd, buskar och vatten i någon form ansågs mycket värdefullt för de boende och de ville gärna kunna se långt när de tittade ut genom fönstret. Den gröna utemiljön ska gärna se välskött och omhändertagen ut för att kännas lockande.

Sinnliga upplevelser av naturen. De boende ville kunna komma riktigt nära naturen och känna kontakten med naturen genom alla sina sinnen. De ville känna värmen från solen, känna vinden mot huden och höra ljudet av vatten som porlar. De ville kunna känna lukten av blommor och smaken av bär och frukt. Kontakten med förbipasserande katter och hundar eller betraktandet av fåglar beskrevs också som värdefullt.

Årstidernas förändring. För de boende var årstiderna och förändringen i väderlek viktig att följa och att prata om. Varje årstid uttrycktes som värdefull men sommaren var den tid flest vistades ute och den årstid som uppskattas mest.

Intryck av liv. De boende uppskattade att kunna se liv och rörelse utanför äldreboendet. Det ansågs värdefullt att se barn som leker och människor som promenerar förbi med hunden. Även att se aktivitet och rörelse inne på äldreboendets gård var spännande enligt de äldre i studien.

Kopplingar till det förflutna. Omgivningar som påminde de äldre om det förflutna kunde göra att de kände sig mer som hemma. Utsikter, växter och platser som påminde om något den boende hade upplevt tidigare i livet kunde vara en källa till stor uppskattning och trygghet.

Social aktivitet. De boende och deras anhöriga som medverkade i studien beskrev utemiljön som mycket viktig för den sociala interaktionen. Utemiljön användes både för att umgås med andra boende på äldreboendet eller för att umgås med anhöriga som kom på besök. Flera av de äldre brukade gå ut i trädgården när de såg att någon annan var där, för att ha någon att prata med där ute.

Glädjande och meningsfulla aktiviteter. De boende upplevde att tiden gick långsamt och att mycket lite hände på äldreboendet. Kontrasten var stor mot att vara utomhus där det fanns mer aktivitet som till exempel att sitta på en bänk och betrakta människor och omgivningen, läsa bok, dricka kaffe tillsammans med andra eller gå på promenad. Genom att vara ute och engagerad i aktiviteter fick de äldre röra på sig och hålla igång sin rörlighet, vilket många ansåg som mycket viktigt.

Närhet och tillgänglighet. Många av de boende kände sig inte friska och starka nog att åka på långa utflykter och därför beskrevs den närliggande miljön som mycket viktig för de äldre. För att kunna ta sig ut på egen hand krävdes det för de allra flesta att utemiljön låg i direkt anslutning till äldreboendet och att vägen dit inte begränsades av tunga dörrar och trösklar som var svåra att ta sig över med rullator eller i rullstol.

Trygghet och säkerhet. För de äldre som använde rullator eller rullstol, och även för de som kunde gå utan, var det viktigt att vägunderlaget var jämnt och brett samt att vägen inte plötsligt blev brant eller började luta. På ett ojämnt underlag kan upplevelsen av att sitta i rullstol bli obehaglig med plötsliga dunsar som ger smärta, vilket kunde skapa oro hos de äldre.

Förstå och hitta på platsen. Det var hjälpsamt för de boende om utemiljön var lätt att förstå och orientera sig i. Det kunde göra att de äldre kände sig tryggare och mer som hemma i utemiljön och på boendet.

Olika valmöjligheter i olika sorters väder. Vädret avgjorde ofta om de äldre gick ut eller stannade inomhus. För många av de äldre var ett vackert väder förutsättningen för att de skulle vistas utomhus. Vissa av de äldre gick alltid ut förutom om vädret var mycket dåligt. För somliga av de boende utgjorde de inglasade balkongerna eller verandorna ett bra alternativ vid dåligt väder. Olika väderlekar avgjorde också aktiviteten och läget för utomhusvistelsen. Om utemiljön har bänkar placerade i olika väderstreck får de äldre fler möjligheter att välja en bänk som är i soligt läge.

Bengtssons och Carlssons studie (2013) utgör ett värdefullt underlag för att analysera och bedöma äldreboenden och om de äldres behov av utemiljön blir uppfyllda. Studien skulle kunna sägas utgå från ett så kallat salutogent perspektiv. Ett salutogent perspektiv innebär att fokus ligger på de faktorer som bibehåller och utvecklar hälsa, till skillnad från ett patogent perspektiv, som fokuserar på

sjukdomars ursprung och behandling av sjukdomstillståndet i sig (Antonovsky, 1996). Antonovsky menar att det krävs mer än sjukdomsförhindrande strategier för att uppnå hälsa. Det salutogena perspektivet kompletterar det patogena perspektivet och kombinerat utgör dessa perspektiv en strategi för att skapa optimal hälsa. Utifrån detta perspektiv går det att dra slutsatsen att de faktorer som Bengtsson och Carlsson (2013) identifierar utgår från ett salutogent förhållningssätt; att lägga fokus på att ge de äldre möjligheten att leva ett så gott liv som möjligt och att inte enbart behandla redan uppkomna sjukdomar och skador.

I en annan studie av Bengtsson et al. (2015) undersöks utemiljön på äldreboenden och de äldres upplevelse av den. Studiens deltagare bestod av ett antal äldre pensionärer som fick bedöma tre befintliga äldreboendens utemiljöer, samt en påhittad idealisk utemiljö, utifrån olika kvaliteter. Resultatet visar att ett antal viktiga kvaliteter behövs för att utemiljön vid ett äldreboende ska vara så bra som möjligt för de äldre som bor där. Resultatet visar bland annat att området behöver vara rymligt med plats för stimulerande promenader. Området ska även kännas tryggt att vistas i och rymma en mängd planteringar och vackra vyer. Det bör finnas en balans mellan utemiljöns olika delar och dess helhet för att uppfylla behovet av variation och omväxling samtidigt som det inte får bli för komplext eftersom det kan försvåra orienterbarheten för de äldre. För att skapa en enhetlig känsla på platsen är trädgårdsplanteringar som är funktionella året om mycket effektiva. Planteringarna bör vara prydliga, välskötta och ha en stor variation av växtarter. Enligt Bengtsson et al. (2015) bör även trädgården vara designad för att skapa en välbekant känsla hos de äldre och underlätta för dem att hitta och ta sig runt på platsen. De yttre gränserna mot omkringliggande områden bör vara skapta för att ge en känsla av trygghet utan att få de äldre att känna sig instängda. Hela området bör ha en balanserad design utan några inslag som upplevs som extrema och kan ge upphov till förvirring eller en känsla av otrygghet hos användarna. Med några unika och speciella element i utemiljön får de äldre något att vara stolta över och visa upp när nära och kära kommer på besök.

De kvaliteter som Bengtsson et al. (2015) har identifierat utgör sammantaget en idealisk bild av hur utemiljön på ett äldreboende bör utformas för att uppfylla de äldres behov av utemiljö. Den verkliga miljö som undersöktes och kom närmast att uppnå kvaliteterna hos den idealiska utemiljön var en parkliknande miljö som var stor och variationsrik i sin utformning. Den kvalitet som framkom som den viktigaste hos deltagarna i studien genomförd av Bengtsson et al. (2015) namnges som "behaglighet" och sammanfattas som en upplevelse av behaglighet, skönhet och trygghet på platsen.

Om en äldre person inte har möjlighet att ta sig ut på grund av till exempel problem med demens eller rörelsesvårigheter kan utsikten mot en naturmiljö från ett fönster eller balkong fortfarande ha en positiv effekt på deras hälsa (Ulrich, 1984). Detta innebär att kontakten med gröna miljöer kan ta sig olika uttryck och fortfarande ha en välgörande inverkan på de äldre. Gränsen mellan utomhus och inomhus kan upplevas som mycket skarp och distinkt för en äldre person som har svårigheter att ta sig ut. Därför lyfter Chalfont och Rodiek (2005) fram ett begrepp som kan bidra till att mjuka upp kanterna mellan inne och ute och skapa övergångar däremellan. En sådan övergång kan utgöra en plats i sig själv som underlättar rörelsen mellan utomhus och inomhus där också möten och aktiviteter kan

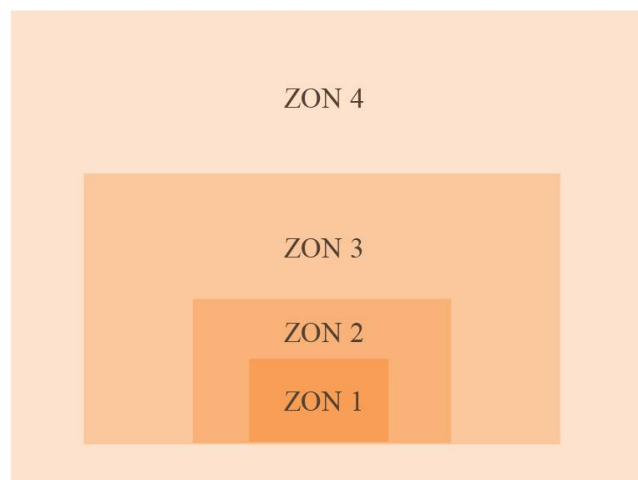
ta form. Bengtsson (2015) delar in området i och kring äldreboendet i fyra zoner för att beskriva aktiviteterna på platsen. Dessa fyra zoner delas in på följande sätt:

Zon 1 är kontakten inifrån huset till utemiljön, genom fönster.

Zon 2 är övergången mellan inne och ute, till exempel balkonger och uteplatser.

Zon 3 är den närliggande utemiljön i direkt anslutning till huset.

Zon 4 utgörs av de större omgivningarna, alltså kvarteret eller stadsdelen som äldreboendet är beläget i.



Figur 1. Illustration av de fyra zonerna i och kring äldreboendet. Källa Bengtsson (2015)

Sammanfattning av äldres behov av utemiljöer

Frågeställningen *Hur ser det befintliga behovet av utemiljö ut för äldre på vård- och omsorgsboenden?* kan sammanfattas utifrån en sammanställning av den litteratur som framförts i detta ämne. Utifrån detta har äldre behov av:

- Tillgänglighet till platsen och på platsen. Viktigt att det är både fysiskt nära till utemiljön och att det är lätt att röra sig på platsen för en känsla av trygghet och säkerhet. Strukturerade och ordnade ytor som underlättar rörelsen och läsbarheten.
- En rik och varierad natur med möjlighet till många olika sinnesintryck och årstidsskiftningar.

- Liv och rörelse. Variation och händelser i omgivningen. Till exempel möjlighet att kunna betrakta andra människor som rör sig i närområdet.
- Möjlighet till avskildhet. Med till exempel sittplatser som är placerade på ett avskilt ställe ges tillfälle till rogivande ensamhet.
- Möjlighet till sociala interaktioner. En utemiljö som gör det enkelt att mötas och att umgås ute är mycket viktig för samvaron.
- Möjlighet till motion, som till exempel promenader.
- Koppling till utemiljön som väcker minnen, tankar och känslor kring tidigare upplevelser.

Att gestalta för barns behov i utemiljön vid förskola

Barns lek

“Att vara barn är att leka, leken är ett livsvillkor. Om man berövar barn den möjligheten tar man också ifrån dem deras barndom.” (Olsson, 2010 s. 2).

Olsson (2010) menar att leken är något som finns inuti barnet och att den inte har någon begränsning av tid eller rum. En lekplats i sig är inte vad som får barn att leka utan leken kommer inifrån barnen själva. Olsson framhåller att det är viktigt att leken inte betraktas som ett medel för att praktisera saker inför att bli vuxen utan att leken i sig har ett inneboende värde som är viktigt att ta vara på. Om barn betraktas som ofärdiga människor riskerar barndomen att förlora sitt eget inneboende värde som den mycket speciella tid i livet den innebär.

Under det senaste århundradet har barns lek alltmer förflyttats in i bostaden och utevistelsen har blivit beroende av familjens vardagssituation (Mårtensson, 2004). Barns inflytande över sin utomhuslek är idag mer eller mindre begränsad av vuxna och styrd av vilka utomhusmiljöer de vuxna väljer ut åt barnen.

Var barnet än befinner sig så leker det, i den mån det går. Grahn et al. (2017) menar att barnet självt styr leken men att miljön också har en stor påverkan på hur leken ser ut. Olsson (2010) hävdar att en bra plats att leka på är en plats som består av sådant som uppmuntrar och vägleder leken utan att kontrollera den och försöka styra den. En bra lekmiljö hjälper leken att uppträda och puffar den i en

riktning. Det är en plats där barnen känner trygghet och tillit till sin omgivning och människorna där. Det är viktigt som planerare att inte bara ge leken en fysisk plats utan att även förstå lekens förutsättningar och vilka behov barnet har för att lekupplevelsen ska bli så bra den kan. Olsson understryker att det inte är platsen i sig som får barnen att leka utan att miljöns uppgift är att stötta barnen i lekandet. När barnen får möjlighet att utforska miljöer tillsammans med andra barn skapas förutsättningar för tillhörighet och sammanhang kopplat till andra människor, platser och det större landskapet (Mårtensson, 2004).

Barns platsskapande

I en studie genomförd av Grahn et al. (1997) undersöks och jämförs utemiljöerna på två olika förskolor i Skåne. Förskolorna har mycket olika utemiljöer. Den ena ligger i en landsbygdsmiljö och innehåller mycket vegetation och en stor variationsrikedom. Den andra förskolan som undersöks ligger i stadsmiljö och har en prydlig och ordnad utemiljö med mindre vegetation än den jämförda förskolan. Resultatet av studien visar på stora skillnader i barnens leksituation och platskapande på de olika förskolorna. Förskolebarnen i landsbygdsmiljö vistades majoriteten av dagen utomhus, vilket inte gällde för barnen i stadsmiljö. Lekplatsen på förskolan i stadsmiljö var strikt ordnad och hade flera platser som visade tydliga direktiv om vad de ska användas till (Grahn et al., 1997). Detta försvårade barnens egna platskapande, deras känsla av att ha ett revir och att hitta en plats där de får vara för sig själva en stund. Det skiljde sig från den andra undersökta förskolan som var belägen i landsbygdsmiljö, där barnen hade större friheter att utforska och skapa sina egna platser. Förskolegårdars storlek och innehåll avgör förutsättningarna för barnens utevistelse och stora skillnader har observerats mellan förskolegårdar i innerstadsmiljö och förskolegårdar i ytterområden av städer (Mårtensson, 2004). Förskolegårdar i städernas ytterområden är i genomsnitt större till ytan vilket oftast skapar bättre förutsättningar för lek än förskolegårdar med en mer begränsad yta.

I en studie undersöker Kylin (2003) barn och deras kojbyggande. När barn bygger kojor styr de själva över utformningen, ofta bortom de vuxnas blickar. Kylin menar att den sorts planering för barn där varje föremål har sin uttänkta plats lämnar väldigt lite utrymme för barnens egen kreativitet. Planerarna värdesätter ofta estetiskt vackra utformningar på ett sätt som ofta begränsas till det visuella. Barns egna kreativa lek ger ofta upphov till aktiviteter som betraktas som stökiga, smutsiga och fula. Det finns en rädsla bland vuxna för den oordning som barn skapar i sin lek. Vuxna kan ofta ha föreställningar om vad som är rätt sätt att leka och vad som är fel, där till exempel "nedsmutsning" kan ses som ett problem (Kylin, 2003; Olsson, 2010). Detta leder till en konflikt mellan de vuxna planerarnas synsätt och barnens verkliga sätt att leka. Kylin (2003) lyfter fram behovet av en fungerande dialog mellan planerare och barn där de vuxna kan lära sig att se platser genom barnens ögon. Om planerare gestaltar utifrån sin egen idé om hur barn ska leka, riskerar lekens potential att gå förlorad och barnen kan bli snuvade på möjligheten till sin egen kreativitet och platskapandet. Behovet av att skapa, konstruera och manipulera sin miljö är viktigt hos barn och de har ett stort intresse av att undersöka och leka med bland annat vatten, sand, lera och pinnar (Grahn et al., 1997; Einarsdóttir & Norðdahl, 2015). Det märks tydligt på förskolegårdar med sandlåda där tillgången till

vegetation är begränsad, då sandlådan blir en viktig möjlighet för barnen att få möjlighet att konstruera och skapa med hjälp av sanden (Grahn et al., 1997).

Grahn et al. (1997) visar i sin studie att förskolan i stadsmiljö har ett återkommande tema av städande. Det är viktigt med ordning och reda och att inget får hamna på "fel ställe". Om sand hamnar utanför sandlådan måste det sopas upp. Städningen i sig har ett stort fokus under barnens utevistelse på förskolan. Personalen ser det som ett viktigt ansvar att hålla barnen inom ramarna och se till att de närliggande grannarna inte klagat, trots att det är barnen och personalen som använder utemiljön mest. Efter varje period av utevistelse under förskoledagarna behöver alla spår av leken vara utplånade. Grahn et al. menar att detta städande kan uppfattas av barnen som att de städar bort en del av sig själva och beviset på sin existens. Det kan också göra det svårare för barnen att känna en kontinuitet i sitt lekande från dag till dag eftersom städningen gör det svårare för leken att fortgå över en längre tid.

En lekmiljö med konstruerade former och funktioner ger tydliga anvisningar om hur leken ska utspelas (Mårtensson, 2004). Mårtensson menar att dessa former och funktioner gör det lätt för barnen att samordna leken och samspela med andra, men att en mer ostrukturerad och odefinierad plats med mångsidig karaktär öppnar upp för barnen att själva bli medskapare till platsen.

Bygda miljöer kontra naturmiljöer

På förskolan är det inte bara pedagogiken i sig som är avgörande för vilka förutsättningar som skapas utan miljön har också en stor påverkan (Grahn et al., 1997). Miljön och dess utformning påverkar vilka möjligheter pedagogiken har och hur verksamheten ser ut. Enligt Grahn et al. (1997) erbjuder naturmiljö en dynamik som är svår att uppnå i en planerad miljö. En planerad miljö skapas utifrån idéer och föreställningar om andra människors behov. Yrkespersonen som designat platsen kan tro sig veta vad andra människor behöver och vill ha och har designat utifrån sina egna föreställningar. Naturen har inte skapats av någon yrkesperson eller för någon specifik målgrupp utan vänder sig till alla människor. Naturen innehåller dessutom en oändlig variationsrikedom som varje individ kan tolka och använda på det sätt den vill och utifrån sina egna behov.

I en studie av Lerstrup och Refshauge (2016) undersöktes barnen på en förskola som spenderade en stor del av den dagliga utomhusaktiviteten på olika platser i skogen. De kvaliteter som förekom mest i skogsleken och var högst uppskattade av barnen var "lösa föremål". Det innefattade växtdelar som till exempel pinnar och blad, och även djurdelar eller andra spår efter djur uttrycktes som mycket spännande. "Lösa föremål" förekom i nästan alla aktiviteter hos förskolebarnen. De nämnde ofta ord som "många" och "mycket" när de beskrev de "lösa föremålen" vilket tyder på vikten av att ha en stor mängd material att leka med. En stor variation av material ansågs också värdefullt. Barnen hittade, undersökte och skapade sina egna platser i skogen. I diken, bakom trädstubbar, bland vegetation och i

buskar fann barnen spännande eller rogivande platser. Märkliga och speciella utformningar på träd, stubbar och stenar gav upphov till en extra stor nyfikenhet och utforskning.

Flera studier tyder på vikten av en stor variationsrikedom i lekmiljön (Lerstrup & Refshauge, 2016; Einarsdóttir & Norðdahl, 2015) Barn har behov av att kunna använda sin utemiljö vid skola och förskola på ett flertal olika sätt. Det är viktigt för barn att omgivningen är naturlig i form av växter och djur och att det finns en variationsrikedom i landskapet. Även om naturmiljöer oftast erbjuder en mycket större variationsrikedom än en byggd miljö finns även efterfrågan hos barn att ha en blandning av naturlig och byggd miljö (Einarsdóttir & Norðdahl, 2015). En kombination av olika sorters föremål, byggda och naturliga, samt en variation av färger och vackra och spännande föremål uppskattas ofta mycket av lekande barn.

Lösa material i form av till exempel pinnar, blad och stenar förekommer sällan i lekmiljöer som är gestaltade av planerare utan återfinns framför allt i naturliga miljöer. Barn som befinner sig i en förskolemiljö som i stort sett enbart har tillgång till traditionell lekutrustning som hinkar och spadar kan uppvisa en längtan efter naturföremål som pinnar, blad och kottar (Grahn et al., 1997). Lösa föremål har en tendens att uppfattas som nedskräpande, för att återkoppla till den tidigare nämnda synen som vuxna ofta har på barns lek och deras rädsla för oordning (Kylin, 2003; Olsson, 2010). När det framgår ur flera studier hur viktigt det är för barn med lösa naturföremål bör vikten betonas av att förändra vuxnas syn på dessa som skräp och smuts. Det finns stora skäl att uppmärksamma och åtgärda barnens brist på inflytande på planeringsprocessen som berör deras behov av lek och miljö på ett mycket avgörande sätt.

Motorik, balans och koncentration

Lek i en mångsidig naturlig miljö har en stark koppling till barns motoriska förmåga (Fjørtoft, 2001). Detta märks på barnens balans- och koordinationsförmåga vilka är viktiga för kroppskontroll och rörelse i relation till omgivningen. Naturmiljö, som till exempel skog, uppmuntrar till lek och lärande som stimulerar den motoriska utvecklingen hos barnen. En förskola med en strikt planerad miljö med begränsad mängd naturmiljö kan göra det svårare för lugnare lekar att uppstå, som fantasilekar och aktiviteter i ett lugnare tempo (Grahn et al., 1997). Det kan samtidigt vara svårt för de vildare lekarna att ta fart, eftersom barnen lättare tappar fokus och skiftar sin uppmärksamhet ofta, framförallt om omgivningen består av storstadsmiljö. Enligt Grahn et al. (1997) kan barns grovmotoriska förmåga och koncentrationsförmåga påverkas negativt av att vistas i en sådan begränsad utemiljö. En miljö som är starkt präglad av konstruerad miljö, till exempel i en storstad med mycket trafik, människor och rörelse, kan påverka barnets förmåga till koncentration. En naturmiljö och en urban miljö påverkar människans förmåga till uppmärksamhet på mycket olika sätt och därför förstås även barnets (Kaplan & Kaplan, 1989). Stadsmiljön kräver en stor fokuserad uppmärksamhet av barnet jämfört med en naturmiljö, där hjärnan får större vila från intryck, och detta kan vara anledningen till att även leken som uppstår i dessa olika miljöer tar sig uttryck på helt olika sätt (Kaplan & Kaplan, 1989; Grahn et

al., 1997). På förskolan i landsbygdsmiljö där barnen hade tillgång till en stor variationsrik trädgård uppstod lek där fantasin och kreativiteten fick flöda fritt under långa perioder. Barnen var ständigt djupt försjunkna i och koncentrerade på leken utan att tappa fokus.

Trygghet och utmaning

Människan försöker finna en balans mellan trygghet och utmaning genom hela livet (Grahn et al., 1997). Denna balans kan inte definieras och förklaras objektivt utan måste upplevas av varje individ själv. Barnet har precis som alla andra människor ett behov av att uppleva denna balans. Varje barn har sitt eget unika behov av trygghet och utmaning och balansen däremellan. I en utemiljö med skiftande karaktärer mellan det förutsägbara och det vilda, finns förutsättningarna för barnet att hitta sin egen balans. På en sådan plats finns stort utrymme för fantasierna att ta form tack vare den varierande miljön.

Olsson (2010) menar att den fantasifulla leken är vad som lägger grunden för empati hos människan. I den fria, kreativa leken kan allt iscensättas och upplevas; våld, krig och död. Enligt Olsson (2010) ger sådan lek barnen de kickar av spänning vi människor söker hela livet och om vi som barn får leva ut dessa fantasier har vi inte nödvändigtvis samma behov av att uppleva dem senare i livet. Genom att få träna sin fantasi som barn kan det vara lättare som vuxen att bryta destruktiva mönster och hitta nya lösningar på problem.

Är miljön för trygg och välorganiserad för barnen kan de behöva skapa sina egna utmaningar för att tillgodose sina behov och skapa balans (Grahn et al., 1997). Som exempel från studien av förskolan i stadsmiljö kan det innebära att barnen cyklar fram och tillbaka över gården i hög fart vilket kan skapa oro hos lärarna och leda till konflikter.

Lerstrup och Refshauge (2016) fann i sin studie att förskollärarna ansåg att skogen var en säkrare lekplats för barnen än en traditionellt utformad lekplats. Detta berodde på att de ansåg att skogen är större och rymmer alla, färre konflikter uppstår bland barnen och för att marken är mjukare än asfalt och vägbeläggningar. Barnen sökte ofta efter spänning och utmaning och lekte därför vid och på ostabila föremål och hala material. Efter några försök lärde de sig att balansera på de spännande platserna och när dessa undersökts färdigt sökte de sig till nya utmaningar, vilket var möjligt eftersom miljön var så variationsrik. Detta resultat kan tyckas strida mot mångas syn på vad som är säkert och inte för barn. Det finns en stor tilltro till planerarens förmåga att utforma säkra platser för lek och att det som är skapat av människohand på något sätt ska vara bättre ur en sådan synpunkt än naturen. Utifrån vad Lerstrup och Refshauge (2016) menar kan det kanske finnas anledning att släppa kontrollen över barns utemiljöer och låta naturen vara förebilden. I naturen, och med vetskapen om vuxnas närvaro, tycks barnen hitta den eftersträvade balansen mellan utmaning och trygghet.

Sammanfattning av barns behov av utemiljöer

Frågeställningen *Hur ser det befintliga behovet av utemiljö ut för barn på förskola?* Kan sammanfattas utifrån en sammanställning av den litteratur som framförts i detta ämne. Utifrån detta har barn behov av:

- En lek miljö som uppmuntrar till kreativitet
- Eget platsskapande. Platser att upptäcka och utforska samt platser för stilla återhämtning
- Att kunna konstruera, manipulera och skapa ur sin miljö. Processer som vuxna kan uppfatta som “nedskräpning”
- “Lösö föremål” i form av naturliga objekt som till exempel pinnar, stenar, blad, kottar och djurdelar som en del av leken.
- Variationsrikedom i miljöns utformning och föremålen som ingår i leken
- En naturlig miljö för en god utveckling gällande grovmotorik, balansförmåga och möjlighet till återhämtning
- En balans mellan trygghet och utmaning, säkerhet och spänning

Ålderssegrering och samverkanshus

Ålderssegrering

I en studie gjord i Malaysia undersöktes känslan av ensamhet hos 80 äldre personer som levde på ålderdomshem (Aung et al. 2017). Resultatet visade att alla deltagare upplevde ensamhet. Av deltagarna upplevde 25 % en mildare form av ensamhet och 75 % kände sig mycket ensamma. Känslan av ensamhet påverkar de äldre negativt och leder till försämrad livskvalitet. Isolering från socialt umgänge och känslan av ensamhet ökar risken för en försämrad hälsa och risken för en tidigare död (Holt-Lunstad et al., 2015). Isolering och ensamhet kan till och med ha större påverkan på hälsan än andra kända riskfaktorer som övervikt och för lite motion (Holt-Lunstad et al., 2010). I motsats till detta ökar goda sociala relationer sannolikheten för ett längre liv och en bättre hälsa med 50 %. Denna

stora påverkan på hälsan är jämförbar med effekten av att sluta röka och visar tydligt vikten av att ha goda sociala relationer.

Vad goda sociala relationer innebär är en subjektiv fråga. För att de äldre ska undvika att känna ensamhet är behovet av sociala relationer inte i första hand en fråga om mängden kontakter utan snarare vilken sorts relation det handlar om (Holmén & Furukawa, 2002). Hur nöjda de äldre är med sina vänner har ett nära samband med hur deras upplevda ensamhet ser ut. Ju närmare vänskaper, desto lägre känsla av ensamhet. Jämfört med unga människor har många äldre förlorat många av sina nära vänner, vilket leder till att risken för ensamhet är högre hos äldre människor. Eftersom våra vänner oftast är i vår egen ålder kan slutet av livet för många äldre innebära en stor social isolering (Hagestad & Uhlenberg, 2006). Detta menas till stor del bero på den ålderssegregering som råder i samhället.

Hagestad och Uhlenberg (2006) definierar tre olika former av ålderssegregering i samhället. Dessa tre former är: institutionell ålderssegregering, rumslig ålderssegregering och kulturell ålderssegregering. Med institutionell ålderssegregering menas att man har tillträde till olika sammanhang beroende på vilken ålderskategori man tillhör. De tydligaste exemplen på detta är jobb och skola, där barnen skickas till skolan och de arbetsverksamma vuxna åker till jobbet medan de äldre blir kvar hemma. Den rumsliga ålderssegregering tar på sätt och vis vid där och beskriver de fysiska "isolerade öarna" som uppstår i ett samhälle med moderna transportmedel. Barnen håller sig på sin isolerade ö, de vuxna på sin och de äldre på sin och stöter därför sällan på varandra. En extrem variant av ålderssegregering pågår på vård- och omsorgsboenden och serviceboenden där de äldre isoleras från andra åldrar.

Hagestad och Uhlenberg (2006) menar att den institutionella och rumsliga separeringen av människor i olika åldrar speglas i de kulturella skillnaderna mellan grupperna. Sättet vi pratar om "vi och de" och använder begrepp som *ungdomskultur* både visar och återskapar separationen mellan grupperna. Denna ålderssegregering i samhället menas vara orsaken till åldersdiskriminering. Åldersdiskriminering drabbar både äldre och unga och uppkommer då vi har förutfattade meningar om människor i en annan ålderskategori än vår egen. Hagestad och Uhlenberg hävdar att de tidigare nämnda åldersseparerande institutionerna begränsar unga och äldre från att mötas och utveckla relationer, vilket leder till att vi har dålig förståelse för människor ur andra åldersgrupper än vår egen. När vi har bristande insikt och förståelse för en annan åldersgrupp uppstår och upprätthålls åldersdiskriminering i samhället.

Dagens barn förväntas leva längre än tidigare generationer (Chamberlain et al., 1994). När dagens barn och unga når ålderdomen kommer samhället ha ett stort antal människor i 90- och 100-års ålder. Chamberlain et al. (1994) menar att dessa barn och unga inte är förberedda på att leva ett långt liv som en äldre människa, eftersom samhället är så styrt av en syn på ungdomen. Vårt samhälle har en negativ syn på ålderdomen och det finns stereotyper om äldre människor där de porträtteras som oförmögna att lära sig, glömska och känsliga. Barn börjar tidigt, redan i treårsåldern, att utveckla negativa idéer kring äldre människor och därför är det viktigt och värdefullt med tidiga möten mellan barn och äldre för att

motverka dessa negativa synsätt. Enligt Chamberlain et al. (1994) har det framgått att de negativa idéerna kring äldre hos barn inte bara uppstår på grund av vad de hör och ser om äldre utan också från vad de *inte* hör och ser. Genom att öppna upp för fler möten mellan barn och äldre kan barnen få skapa sin egen uppfattning om äldre människor vilket kan motverka de negativa stereotyperna. Barnen får på så sätt en ökad förståelse för livet och åldrandet. Även de äldre gynnas av att spendera mer tid med barn. Att umgås mer med barn kan göra att de äldre får en ökad känsla av meningsfullhet i tillvaron genom att engagera sig i aktiviteter, skapa nya relationer och dela livserfarenheter.

Samverkanshus som en möjlig lösning

Med hänsyn till äldres ensamhet, ålderssegregationen i samhället och ungas negativa syn på åldrandet kan det finnas starka skäl att undersöka och föreslå möjliga åtgärder för att motverka dessa problem. På senare år har flera kommuner runt om i landet byggt samverkanshus där byggnaden och utemiljön delas mellan förskola och ålderdomshem. Detta skulle kunna ses som ett sätt att föra samman generationerna och skulle möjligtvis kunna gynna både barn och vuxna. I en studie intervjuade Pipino (2019) olika personer som antingen varit verksamma inom eller bost på ett sådant samverkanshus.

Samverkanshus kallas den fastighet där vård- och omsorgsboende delar byggnad och/eller utemiljö med förskola (Umeå kommun, 2019b).

Åsikterna kring huruvida ett samverkanshus är gynnsamt för att sammanföra generationerna var något delade och nyanserade. De intervjuade ansåg att den delade verksamheten i vissa fall fungerade och i andra fall inte. Vissa av barnen var rädda av sig och sökte därför inte kontakt med de äldre och en del äldre kunde tycka att det var jobbigt med skrik och gråt. Pipino (2019) såg å andra sidan i sin studie att flera av de verksamma på samverkanshuset ansåg att barnen och de äldre kunde tillföra något till varandras liv och lära sig av varandra. Det beskrevs i många fall som positivt för de äldre att till exempel se barnen leka när de tittade ut genom fönstret vilket upplevdes minska känslan av ensamhet. Med tanke på att de äldre på vård- och omsorgsboenden ofta har en ökad funktionsnedsättning och begränsad rörlighet kan det vara en positiv aspekt att kunna ta del av barnens energi och lek hemifrån istället för att själv behöva anstränga sig att söka sociala interaktioner.

I en studie undersökte Ruggiano (2012) två anläggningar där äldre och barn delade på utrymmen. På båda anläggningarna upptäcktes en högre prioritering av barn i användandet av ytor. Eftersom anläggningarna hade ganska ont om plats i förhållande till mängden människor som vistades där uppstod en konkurrens om utrymmet. När barnens aktiviteter prioriterades över de äldres uppvisade vissa av de äldre negativa känslor gentemot barnen. Samtidigt som negativa upplevelser uppmärksammades i studien, fanns också positiva känslor från de äldres håll i interaktionerna med barnen. Utifrån detta går det att spekulera kring på vilket sätt utformningen av de delade utrymmena påverkar interaktionerna mellan de äldre och barnen. Det kan möjligtvis vara så att vissa utformningar kan skapa friktioner mellan de olika åldersgrupperna medan andra utformningar skapar en bättre dynamik mellan äldre och barn.

FALLSTUDIE: SAMVERKANSHUS I UMEÅ

Samverkanshuset Lundagård

Nedan följer en beskrivning av samverkanshuset Lundagård i Umeå. Materialet kommer från platsbesök och från en intervju som genomfördes med en förskollärare på verksamheten.¹

Lundagård är ett kommunalt samverkanshus som innehåller ett vård- och omsorgsboende med 60 vårdplatser och förskola med tio avdelningar (Umeå kommun, 2019a). Lundagårds utemiljö är uppdelad i separata delar för förskolebarnen och de äldre, samtidigt som det finns gemensamma platser för möten mellan generationerna. Lundagård är beläget i ett bostadsområde i en stadsdel i Umeå.

Intervjupersonen berättar att det finns en gård för de små barnen, en gård för de större barnen och en gård i mitten för de äldre som bor på vård- och omsorgsboendet.² Samverkanshuset byggdes färdigt hösten 2019 och därför har samarbetet inte kommit igång helt och hållet ännu. Covid-19 har också medfört att en del av samarbetet mellan förskola och vård- och omsorgsboende har fått skjutas upp på framtiden.

¹ Samverkansansvarig förskollärare, samverkanshuset Lundagård, Umeå kommun, intervju 2020-04-30

² Ibid.



Figur 2. Ungefärlig situationsplan över Lundagårds utemiljö. Bildkälla Umeå kommun, 2019a.



Figur 3. Utemiljöns uppdelning mellan stora och små barn på förskolan samt de äldre på vård- och omsorgsboendet. Pilarna visar var grindar finns mellan gårdarna som möjliggör för rörelse och möten mellan grupperna. Bildkälla Umeå kommun, 2019a.

Platsbesök

Förskolornas utemiljö är uppdelad i två separata gårdar på varsin sida om vård- och omsorgsboendets utemiljö. Utemiljön för de yngre förskolebarnen innehåller rutschkana, sandlåda, gungställning och andra lekredskap. Det finns en trappa byggd i gräsmattan som skapar dynamik och skillnader i marknivån där barnen kan mötas och leka. Gården har också en remsa med träd som bevarats från en tidigare skog, där barnen kan leka. De större barnen brukar ibland gå över till de mindre barnens gård eftersom den är större och de har färre barn där.

De större barnen har en stor andel skog på sin gård. I skogen kan barnen leka bland träd, rötter och stenar och öva på sin motorik och balans. Barnen har också tillgång till tillverkade lekredskap som gungställning, båt och stugor. Intervjupersonen berättar att de mindre barnen brukar gå över till de större barnens gård ibland för att få leka i den större skogen.³



Figur 4. Tillverkad lekutrustning.

³ Samverkansansvarig förskollärare, samverkanshuset Lundagård, Umeå kommun, intervju 2020-04-30



Figur 5. Trappa byggd i gräsmattan för möten och lek.



Figur 6. Den tillverkade lekutrustningen möter skogen.



Figur 7. Förskolans skog ger möjlighet till utforskande lek.

Den mittersta gården i samverkanshusets utemiljö tillhör vård- och omsorgsboendet och innehåller en fontän, har till största del jämna ytor, små slingrande vägar som är lämpliga för promenader, balansgång med stöd för rehabiliteringsträning och flera bänkar. Vegetationen är sparsam på de äldres gård och eftersom utemiljön är relativt nyanlagd har många av de planterade växterna inte riktigt etablerat sig ännu vilket gör att utrymmet upplevs som öppet.



Figur 8. I vård- och omsorgsboendets utemiljö finns fontän och bänkar.



Figur 9. I vård- och omsorgsboendets utemiljö finns promenadstråk.

Det finns stora skillnader mellan barnens utemiljöer och de äldres utemiljö, enligt den intervjuade förskolläraren och enligt analyser under platsbesök.⁴ Det finns en skillnad i hur miljöerna är uppbyggda och till exempel hur växterna har planterats. De äldres utemiljö har jämnare markytor och utrustning för rehabiliteringsträning medan barnen har en utemiljö med större höjdskillnader och skog. Utemiljöerna upplevs ha anpassats utifrån barns och äldres olika behov.

Förskolan för de yngre barnen håller till på nedervåningen och vård- och omsorgsboendet har de övre våningarna. Vård- och omsorgsboendet har balkonger som vetter ut mot förskolans gård vilket gör att de äldre kan se på barnen när de leker. Balkongerna kan öppna upp för möten på avstånd mellan de äldre och barnen. Intervjupersonen berättar att förskollärarna ibland brukar försöka uppmärksamma barnen på att de äldre sitter där.⁵ Ibland vinkar barnen och söker kontakt med de äldre och ibland reagerar barnen inte. Barnen själva märker sällan de äldre eftersom det är högt upp för dem och för att de äldres röster inte når ner till barnen. Vissa barn kan plötsligt upptäcka att det sitter några på balkongerna och visar då för sina vänner att det sitter personer där uppe och verkar tycka att det är spännande.

Det finns ytor och platser både inomhus och utomhus som är planerade för möten och samarbeten enligt intervjupersonen.⁶ Växthuset är ett exempel på en gemensam plats där tanken är att barnen ska kunna så och att de äldre ska kunna vattna och se efter växterna. Växthuset kan fungera som en plats

⁴ Samverkansansvarig förskollärare, samverkanshuset Lundagård, Umeå kommun, intervju 2020-04-30

⁵ Ibid.

⁶ Ibid.

för gemenskap och utbyten där de äldre till exempel kan berätta om vad de planterade när de var yngre.



Figur 10. Vård- och omsorgsboendet har balkonger ut mot förskolegården.



Figur 11. Gemensamt växthus.

Samverkansansvarig förskollärares syn på samarbetet

Intervju genomfördes på telefon med en förskollärare som är samverkansansvarig på Lundagård.⁷ Som samverkansansvarig har hon en inblick i mötena mellan de äldre och barnen och en helhetsbild av verksamheterna. Förskolläraren har en positiv inställning till samarbetet mellan generationerna och tycker att de kan få ett stort utbyte av varandra. Hon tror att samarbetet kan skapa en förståelse och en acceptans för andra människor. Hon tror också att barnen kanske inte har så mycket kontakt med de äldre i hemmet och att utbytet de kan få i sin förskolemiljö därför är viktig. Förskolläraren beskriver vårdnadshavarnas situation och vilken påverkan det får på barnen:

Många har flyttat hit för att studera eller arbeta på universitetet och därför inte har äldre i familjen i sin närhet. Många som kommer från andra länder och som kanske har mor- och farföräldrar i en annan del av världen eller i en annan del av Sverige och det kanske också blir lite läskigt i det att man inte har träffat så många äldre. Sedan finns det de som tycker att det här är helfestligt och att det bästa som finns är att springa fram och sätta sig på en rullator. Det är väldigt olika de reagerar.⁸

Den intervjuade förskolläraren tror att de äldre också får ut mycket av samarbetet och av att möta barnen i sin vardag.⁹ Hon menar samtidigt att många som bor på vård- och omsorgsboenden är ordentligt sjuka och till exempel har demenssjukdomar som påverkar interaktionerna med barnen. Det blir inte alltid ett verbalt utbyte med barnen men hon har hört att många av de äldre blir glada bara av att få se dem. "Det var någon gång när vi hade gått upp i höstas med ett gäng, då var det en dam som tydligen brukar vara... som inte brukar vara så jätteglad som hade fått ett jättestort leende och ropat: 'Här är framtiden!'"

Analys av Lundagårds utemiljö

Äldre

Lundagårds utemiljö analyseras utifrån avsnittet *Sammanfattning av äldres behov av utemiljöer*.

De äldres utemiljö på Lundagård ligger i direkt anslutning till byggnaden. Markytorna är jämna vilket gör det lätt för de äldre att röra sig på platsen. De äldres del av utemiljön har endast ett fåtal träd och buskar. Zon 3 utifrån Bengtssons (2015) indelning av äldreboendens kontakt med omgivningen

⁷ Samverkansansvarig förskollärare, samverkanshuset Lundagård, Umeå kommun, intervju 2020-04-30

⁸ Ibid.

⁹ Ibid.

innefattar den närmast anslutande utemiljön och det är den zonen som har en något begränsad mängd vegetation i form av buskar och träd. Eftersom omgivningarna runt omkring, men inte i direkt anslutning till äldreboendet, består av en större mängd vegetation kan de äldre få uppleva naturen genom de andra zonerna. Frågan är om detta är tillräckligt för att tillgodose de äldres behov av en rik och varierad natur där de kan uppleva en stor variation av sinnesintryck och årstidsskiftningar. Eftersom platsbesök genomfördes inom ett år efter verksamhetens start hade inte alla växter etablerat sig och hunnit växa till sig ännu och intrycket hade möjligen kunnat bli ett annat i ett senare skede.

På de avdelningar på vård- och omsorgsboendet med balkonger och fönster som vetter mot förskolan har de äldre möjlighet att betrakta de lekande barnen vilket kan ge en känsla av liv och rörelse. Eftersom Lundagård är beläget i ett bostadsområde rör sig många människor utanför verksamhetens gränser vilket också kan skapa en känsla av variation i människors rörelse.

Det finns ett flertal bänkar på äldreboendets del av utemiljön. Flera av bänkarna står placerade i närhet till fontänen vilket kan ge en rogivande upplevelse. Eftersom vegetationen på området är sparsam, och de äldres område i sig är ganska litet, finns inga bänkar belägna i skymundan där man kan få vara ifred. Däremot öppnar bänkarnas placering och stråken genom gården upp för möten och sociala interaktioner, men möjlighet till sittplatser i ensamhet hade kunnat tillföra en rogivande karaktär till platsen och stärka utemiljön för de äldre.

Promenadstråken i de äldres miljö löper genom barnens ytor med grindar mellan gårdarna. Dessa stråk skulle kunna vara väldigt givande både för motion och rörelse och för möten med barnen för en variationsrik vardag. Utrustningen för rehabiliteringsträning ger de äldre möjlighet att träna och förbättra sin hälsa och samtidigt vara utomhus.

Möjligheten till odling i pallkragar och växthus tillsammans med barnen kan få de äldre att återuppleva gamla minnen av sådant de tidigare i livet odlat och sett växa. I och med detta kan de få något att berätta för barnen kring tidigare livserfarenheter och de planterade växterna kan också vara något att stolt visa upp för besökare.

Barn

Lundagårds utemiljö analyseras utifrån avsnittet *Sammanfattning av barns behov av utemiljöer*.

Lekskogen är den del av utemiljön som uppfyller många av barnens behov i de större barnens utemiljö och även skogsremsan som hör till de mindre barnens utemiljö. Denna skog erbjuder lösa material som är mycket viktiga för barnens möjlighet att konstruera, manipulera och själva kunna skapa ur sin lekmiljö. Skogen uppmuntrar till kreativ lek där utrymme finns att vara äventyrlig med fartfyllda lekar

samtidigt som den erbjuder barnen möjlighet att hitta sina egna platser för att i stillhet återhämta sig. I skogen kan den lek som vuxna anser skräpiga i andra sammanhang få ta utrymme utan att kritiseras som stökig på samma sätt. Skogen ger också barnen möjlighet att utveckla en god grovmotorik och balansförmåga. De större barnen har en större möjlighet till detta eftersom tillgången till skog i deras närliggande utemiljö är större, men även de mindre barnen har möjlighet att ta del av den större skogen vid vissa tillfällen och har en skogsremsa som troligen kan fungera likvärdigt i vissa avseenden. Det kan finnas en viss begränsning för de mindre barnen gällande de mer fartfyllda lekarna eftersom deras skogsremsa har en begränsad storlek. Det går att spekulera kring om detta gestaltungsbeslut fattades baserat på att barnen med det mindre skogspartiet också är yngre och i och med det inte rör på sig i samma utsträckning som de äldre barnen.

Barnen har också tillgång till tillverkade lekredskap i nära anslutning till skogspartierna. Det skapar en variation i utemiljön där barnen kan integrera leken i skogen med leken bland de tillverkade lekredskapen. Denna variation kan öppna för balansen mellan trygghet och utmaning som barnen behöver i sin lek. I mötet med de äldre som bor i samverkanshuset kan barnen få spänning i att möta äldre människor, speciellt om barnen inte är vana vid att se äldre. Om barnen känner sig trygga med personalen och med sammanhanget som helhet kan mötet mellan de äldre bli en bra erfarenhet där de får känna på gränsen mellan säkerhet och spänning och kanske utmana den för att utvecklas som människa.

Den delade miljöns påverkan på äldres behov

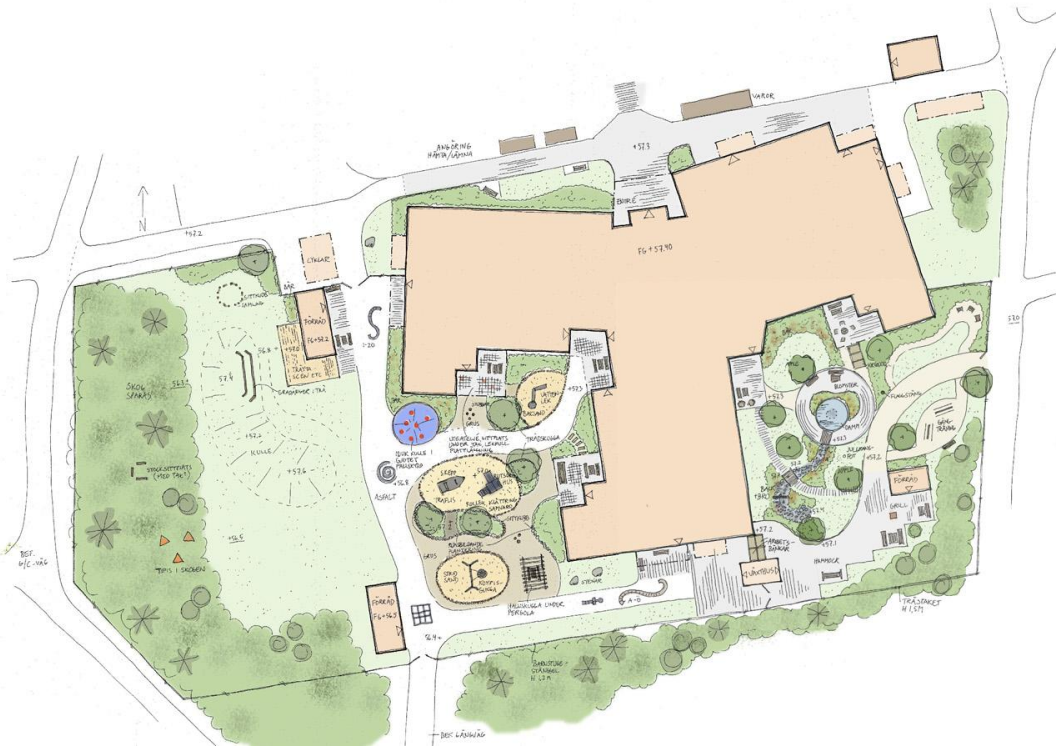
Den del av utemiljön som hör till vård- och omsorgsboendet har en betydligt mindre gård än förskolans båda gårdar. Det finns anledning att spekulera kring detta och hur det hade sett ut om vård- och omsorgsboendet hade haft en helt egen utemiljö. Kanske hade den då fått ta större utrymme än den gör i den delade utformningen. Är prioriteringen av de äldre och barnen lika stor? Eller har de äldre inte ett lika stort behov av en stor yta som barnen och är det i så fall därför deras del av utemiljön fått bli mindre?

Rådande omständigheter med pandemin covid-19 medförde att platsbesöket gjordes utan närvaro av äldre och barn och har dessutom påverkat de äldres rörelse i utemiljön och kopplingarna mellan de olika gårdarna i utemiljön. Det går att spekulera kring hur utemiljön istället skulle upplevas under vanliga omständigheter som verksamheten planerades för. Kanske skulle inte de äldres utemiljö upplevas begränsad till sin yta om platsbesöket hade skett under normala omständigheter och om kopplingen mellan övriga gårdar var möjlig.

Samverkanshuset Nordstjärnan

Nedan följer en beskrivning av samverkanshuset Nordstjärnan i Umeå. Materialet kommer från ett flertal platsbesök. Kontakt söktes för att göra intervju men nekades på grund av säkerhetsåtgärder gällande pandemin covid-19.

Nordstjärnan är ett kommunalt samverkanshus som är byggt för ökade möjligheter till möten och samverkan mellan förskola och vård- och omsorgsboende (Umeå kommun, 2019b). Nordstjärnan är beläget i ett bostadsområde i en stadsdel i Umeå. På Nordstjärnan finns en förskola med fyra avdelningar och 60 vård- och omsorgsplatser. Utemiljön är uppdelad i två delar, en för de äldre och en för förskolebarnen, med en grind mellan som möjliggör möten mellan grupperna.



Figur 12. Ungefärlig situationsplan över Nordstjärnans utemiljö. Källa Umeå kommun.



Figur 13. Utemiljöns uppdelning mellan stora och små barn på förskolan samt de äldre på vård- och omsorgsboendet. Pilen visar var det finns en grind mellan gårdarna som möjliggör för rörelse och möten mellan grupperna. Bildkälla Umeå kommun, 2019b.

Platsbesök

Barnens del av utemiljön består av en skogsremsa, en öppen yta med kulle och en del med tillverkad lekutrustning och sandlådor. Barnens gård är större till ytan än de äldres och innehåller fler öppna partier och mer skogsliknande miljö. Remsan med skog är lång och smal i sin utformning och sträcker sig längs utemiljöns kant. I skogsremsan finns träd, rötter, stenar och lösa föremål. Där finns även tre små tillverkade kojor som barnen kan använda i sin lek.

På den stora öppna ytan på barnens del av utemiljön finns en kulle som har utformats med en trappa på ena sidan. Det finns trädstubbar formade i en cirkel och även lösa delar av stubbar som kan flyttas runt. På en del av barnens gård finns tillverkad lekutrustning såsom sandlådor, gungställning och rutschkana. Vård- och omsorgsboendet har några avdelningar med balkonger som vetter ut mot förskolans utemiljö. Därifrån kan de äldre se barnen när de leker.



Figur 14. Skogsremsa med kojor.



Figur 15. Cirkel med stubbar, lösa stubbar för lek och en kulle med en trappa.



Figur 16. Barnen har tillgång till tillverkad lekutrustning. De äldre har balkonger som vetter ut mot förskolans utemiljö.

Vård- och omsorgsboendets del av utemiljön skiljer sig från barnens på flera sätt. Den är till att börja med mindre än barnens och innehåller en fontän som de äldre kan promenera runt eller sitta vid. Det finns också planteringar, rabatter och utformningar av stenar som kan ge de äldre något vackert att betrakta. På gården finns ett flertal bänkar utplacerade. Bänkarna står både i öppna lägen och lite mer skyddade lägen. Det finns en pergola som de äldre kan sitta under och en del stora tallar och stora stenar har bevarats på gården. Hela verksamhetens utemiljö är belägen i ett bostadsområde och angränsar till mycket skog som är väl synlig från utemiljöns alla delar. Korta promenadslingor finns över hela området och utemiljön rymmer också utrustning för balansövning där de äldre kan utöva rehabiliteringsträning.



Figur 17. På vård- och omsorgsboendets utemiljö finns fontän och planteringar.



Figur 18. Bänkar står placerade på ett flertal ställen på gården och träd och skogsmiljö är närvarande.



Figur 19. Utrustning för balansövning och promenadslingor.

Möten och samarbete

Nordstjärnans växthus är placerat på gränsen mellan de äldres och barnens delar av utemiljön. Växthuset är planerat att användas både av barnen och de äldre där barnen sår fröna och de äldre får i uppgift att vattna växterna under barnens lediga sommarmånader (Umeå kommun, 2019b).



Figur 20. Gemensamt växthus.

Analys av Nordstjärnans utemiljö

Äldre

Nordstjärnans utemiljö analyseras utifrån avsnittet *Sammanfattning av äldres behov av utemiljöer*.

De äldres utemiljö på Nordstjärnan ligger i direkt anslutning till byggnaden. Markytorna är till största del jämna vilket gör det lätt för de äldre att röra sig på platsen. På de äldres del av utemiljön finns stora tallar bevarade samt nyplanterade träd och buskar. Det finns planteringar, rabatter och stora stenar. Omgivningen runt omkring utemiljön består av skog och de äldre har möjlighet att uppleva vegetation genom alla fyra zoner, baserat på Bengtssons (2015) zonindelning. Genom tillgången till vegetation och naturmiljö både i nära anslutning till och i omgivningarna får de äldre uppleva en rik och varierad miljö med olika sinnesintryck och årstidsskiftningar.

På de avdelningar som har balkonger och fönster som vetter mot förskolan har de äldre möjlighet att betrakta de lekande barnen vilket kan ge en känsla av liv och rörelse. Nordstjärnan är beläget i ett bostadsområde och därför rör sig många människor utanför verksamhetens gränser vilket också kan skapa en känsla av liv och rörelse för de äldre som betraktar omgivningarna.

Eftersom bänkarna på gården är placerade både på avskilda platser och på öppnare ytor finns möjlighet både till avskildhet, lugn och ro eller plats för möten och social samvaro. Promenadstråken i de äldres miljö samt utrustningen för rehabträning ger de äldre möjlighet att träna och förbättra sin hälsa under sin utevistelse.

I växthuset kan de äldre få möjlighet att odla tillsammans med barnen och ha projekt tillsammans med dem. Att odla tillsammans med barnen kan göra att de äldre får återuppleva och berätta om gamla minnen av sådant de tidigare odlat eller sett växa. Det kan skapa en gemenskap med barnen som kan upplevas som mycket positiv.

Barn

Nordstjärnans utemiljö analyseras utifrån avsnittet *Sammanfattning av barns behov av utemiljöer*.

Skogsremsan i barnens del av utemiljön erbjuder lösa material som är mycket viktiga för barnens möjlighet att konstruera, manipulera och själva kunna skapa ur sin lekmiljö genom kreativa processer. Här har barnen också möjlighet att öva på sin grovmotorik och balans. De tre små kojorna som är placerade i skogsremsan skapar en variationsrikedom i miljön. Det finns utrymme för eget platsskapande och barnen kan hitta platser för att vara för sig själva en stund och koppla av. Skogsremsan är smalt utformad och kan därför vara något begränsande när det kommer till att tillgodose barnens behov av rörelse och mer fartfylld lek.

Det finns anledning att fundera på hur skogsremsans något begränsade yta påverkar den mer äventyrliga leken, spänningen och utmaningen som barn har behov av. Möjligtvis är barnens tillgång till skogsmiljö och andra utmanande miljöer på gården tillräcklig för att tillgodose deras behov av spänning. När barnen får se och möta de äldre som bor i samverkanshuset kan det ge en upplevelse av spänning och utmaning hos en del av barnen.

Det finns mycket utrymme för rörelse på den öppna ytan i mitten av barnens gård där de olika höjdnivåerna också kan tillföra dynamik till barnens lek. De lösa trädstubbarna erbjuder möjligheter att skapa egna föremål och testa kreativa idéer. De tillverkade lekredskapen i kombination med skogsremsan ger utemiljön en variationsrikedom och skapar möjligheter till olika sorters lek.

DISKUSSION

Barns och äldres behov av utemiljö har både likheter och olikheter. En utmärkande skillnad mellan de två gruppernas behov är deras syn på naturen och på vilket sätt de vistas i den. Äldre har, på ett annat sätt än barn, ett intresse av att det bostadsnära området är utformat på ett visuellt vackert sätt. Äldre har en relation till naturen som är starkt visuellt präglad och den betraktas ofta från till exempel uteplatsen eller genom fönstret (Bengtsson, 2015). Många äldre uppskattar vackra växter och fina föremål att se på i sin utemiljö. Eftersom äldre oftast har en visuell koppling till naturen finns en motsättning i äldres och barns användning av utemiljöer. Även om barn också uppskattar vacker miljö och växtlighet så vistas de i den på ett helt annat sätt än vad äldre gör. Det skulle kunna uttryckas som att barn befinner sig *inuti* naturmiljön i sin lek och att de äldre i större utsträckning betraktar den *utifrån*. Visst kan de äldre också njuta av miljön med alla sina sinnen, men att skapa, forma och manipulera naturmaterialet är något som är speciellt hos barn och som utgör en stor skillnad mellan barn och äldre (Grahn et al., 1997).

“I barns lek är grejandet med lösa växtmaterial och aktivt brukande av vad naturen har att erbjuda centralt.” (Kristensson, 2017 s. 22). Vikten av att kunna använda sig av naturens material i leken är mycket betydande för barn. Denna lek med naturmaterial riskerar att i de äldres ögon uppfattas som stökig, smutsig och rörig och kan till och med ses som vandalisering och nedskräpning (Kylin, 2003). Eftersom äldre har ett behov av en ordnad, strukturerad och mer funktionsuppdelad utemiljö skulle en konflikt kunna uppstå kring utformningen och användningen av en delad utemiljö när det kommer till detta (Bengtsson et al., 2015).

Boverkets (2005) rekommendationer är att miljöer planerade för äldre och människor med funktionshinder ska vara tillgänglighetsanpassade. Med en tillgänglighetsanpassning möjliggörs en större rörlighet och därmed självständighet och frihet för de äldre. Med detta i åtanke är det mycket viktigt att äldreboendets utemiljö är tillgänglighetsanpassat för att de äldre ska känna sig trygga att vistas där (Rappe et al., 2006). Barn har å sin sida behov av en miljö som i högre grad är utmanande (Grahn et al., 1997). En utmanande miljö kan innebära en miljö som är mer oförutsägbar och till viss del osäker. Det är viktigt för barns utveckling att få känna på gränsen mellan fara och trygghet, med hjälp av miljön. Det går att spekulera kring om de äldres behov av stabila och jämna material och en förutsägbar utformning av utemiljön kan bli en motsättning till barnens behov av spänning och utmaning.

Det är viktigt att också fundera kring hur situationen ser ut för barn med funktionshinder och deras möjlighet till en utmanande lekmiljö. Funktionshinder tar sig uttryck på olika sätt och personer med funktionshinder behöver olika sorters anpassning för att kunna använda sina utemiljöer på ett tillfredställande sätt (Boverket, 2005). Barn med funktionshinder behöver en tillgänglighetsanpassad

miljö. Samtidigt har dessa barn också ett behov av balans mellan spänning och trygghet och det är viktigt att utemiljön kan ge dem det.

Barn och äldre har i viss utsträckning också liknande behov av sina utemiljöer. Båda grupper värdesätter naturmiljöer mycket högt och använder utemiljön för sociala interaktioner och samvaro med andra människor (Bengtsson & Carlsson, 2013; Mårtensson, 2004). För båda grupper är det också viktigt att utemiljön kan erbjuda platser för avskildhet och återhämtning på samma gång som det finns möjlighet till motion eller lek och rörelse. En annan gemensam aspekt är behovet av en stor variationsrikedom i utemiljön med många olika sinnesintryck och möjlighet till olika sorters aktiviteter (Bengtsson & Carlsson; Grahn et al. 1997).

Både barn och äldre har behov av hjälp och stöd för att ta sig genom vardagen. Av denna anledning går det att förstå kommunens idé om att låta förskola och vård- och omsorgsboende hänga samman som på de två undersökta samverkanshusen Nordstjärnan och Lundagård (Umeå kommun, 2019a; Umeå kommun, 2019b). Båda dessa samverkanshus har utemiljöer som är sammanhängande och på samma gång uppdelade mellan barnen och de äldre. Respektive del av utemiljöerna har anpassats för målgrupperna och kan till stora delar tänkas tillgodose de olika gruppernas behov. För att uppfylla barns behov av utmaning och utforskande naturlek med lösa föremål och samtidigt uppfylla de äldres behov av förutsägbarhet, trygghet och visuell skönhet har båda samverkanshusen gestaltats med utmärkande skillnader mellan barnens och de äldres delar av gårdarna.

De olika sätten att vistas på i naturmiljöer, motsättningen mellan lek med lösa föremål och ordning samt de olika behoven av trygghet och spänning är aspekter som skiljer sig mellan barns och äldres behov av utemiljön. Möjligtvis kan en bra lösning vara att kompromissa om ytorna och låta vissa delar av utemiljön vara inriktad på att uppfylla de behov som barnen har och som skiljer sig från de äldres behov och vice versa. De ytor som är tillägnade de äldre kan då få vara mycket tillgänglighetsanpassade och säkra för de äldre att röra sig på medan barnens ytor är mer äventyrliga, samtidigt som de är tillgänglighetsanpassade för barn med funktionshinder. De ytor som särskilt anpassas för barn bör kunna skapas med tillgång till lösa naturmaterial och med utrymme för stökig lek utan att för den delen störa de äldre som kan ha mer ordning och visuell skönhet på sina tillägnade ytor.

Det finns skäl att tro att en delad utemiljö för äldre och barn kan gå att skapas där kompromisser om ytor kan ske för att tillgodose de varierande behoven. För att inte kompromisserna ska inskränka för mycket på gruppernas behov kan lösningen innebära att utemiljön delvis får vara separerad mellan barn och äldre, men med plats och möjlighet för gynnsamma möten mellan grupperna.

För att i största möjliga mån undvika någon form av osämja mellan grupperna kan en god kommunikation ge ökad förståelse och hänsyn. Genom att förena grupperna i gemensamma sysslor och aktiviteter skulle det kunna stärka relationerna mellan brukarna på platsen och möjligtvis öppna

för större förståelse mellan grupperna. Genom att även belysa och uppmärksamma de gemensamma intressena för utemiljön skulle det kunna bidra till ett bättre samspel mellan brukarna av platsen. En sådan delad plats bör sätta både barns och äldres behov och intressen i fokus i gestaltningen samt avsätta vissa områden anpassade för de behov som skiljer sig mellan grupperna. På så sätt finns möjlighet att skapa en välfungerande utemiljö för både barn och äldre.

Under rådande omständigheter gällande covid-19 har äldreomsorgen påverkats kraftigt. De samverkanshus som undersöktes i denna uppsats har drabbats hårt och har fått ta till omfattande åtgärder för att minska smittan. En sådan åtgärd är att de äldre och barnen hålls noggrant separerade och den delade verksamheten har pausats tills vidare. Det finns anledning att spekulera kring hur detta påverkar de äldre och förskolebarnen. De äldre, som i vissa fall inte har lång tid kvar i livet, har under denna kris blivit oerhört isolerade och somliga kan vara tvungna att spendera sin sista tid i ensamhet. En gestaltning av byggnaderna och miljön som möjliggör för de äldre att se barnen på avstånd kan i denna tid vara till ännu större glädje för de äldre. Balkonger och fönster som vetter mot en plats med lekande, livfulla barn kan skänka tröst till de i nuläget extra kraftigt isolerade äldre.

För att utöka kunskaperna kring delade utemiljöer mellan olika åldersgrupper vore det intressant att undersöka djupare vad sådana miljöer har för påverkan på de människor som vistas där. Framtida studier skulle kunna ägna längre tid åt att följa målgrupperna vid till exempel samverkanshus och undersöka deras upplevelser av den delade utemiljön. Det hade kunnat vara värdefullt att väga fördelarna mot nackdelarna av en delad utemiljö genom att jämföra situationen med verksamheter där åldrarna är åtskilda, som till exempel vanliga förskolor och vård- och omsorgsboenden. Det kan ge utökad kunskap och vidare förståelse för hur verksamheter skulle kunna bidra till större integrering mellan åldersgrupperna.

SLUTSATSER

Denna studie har visat att äldres och barns behov av utemiljön har både likheter och olikheter. För både barn och vuxna är naturen mycket viktig och om variationsrikedomen är stor är det mycket högt uppskattat av båda grupperna. Det är viktigt för både barn och äldre att utemiljön är en plats för socialt umgänge som öppnar upp för möten mellan människor på samma gång som utemiljön rymmer avskilda platser som kan skänka vila och återhämtning.

Det finns ett antal behov som skiljer sig åt mellan barn och äldre. Barn befinner sig inuti naturmiljöerna på ett sätt som skiljer sig från äldre människor, som i högre grad betraktar naturen utifrån från ett visuellt perspektiv. Äldre vill gärna ha en strukturerad, ordnad och lättorienterad utemiljö med släta, jämna och stabila material som gör att de känner sig trygga att röra sig på området. Barn har i motsats till detta ett behov av att handgripligen leka med material och föremål och undersöka saker på sätt som kan skapa oordning i de äldres ögon. För barn är det också viktigt att ha tillgång till ojämna material och platser som är spännande att utforska, vilket kan strida mot de äldres behov av trygga och förutsägbara material och platser.

I en gemensam utemiljö skulle dessa olikheter kunna överbryggas genom att vissa ytor på området anpassas specifikt för äldre eller barn och de behov som skiljer dem åt. Genom att på samma gång ha tillgång till gemensamma ytor finns fortfarande möjlighet till möten mellan grupperna som gynnar både de äldre och barnen, motarbetar ålderssegregation och öppnar upp för utbyte och förståelse mellan åldrarna.

REFERENSER

Antonovsky, A. (1996). The salutogenic model as a theory to guide health promotion. vol. 11 (1), ss. 11–18 Oxford University Press.

Aung, K., Nurumal, M. S., & Wan Bukhar, W. N. S. (2017). Loneliness among elderly in nursing homes. *International Journal for Studies on Children, Women, Elderly And Disabled*, 2, ss. 72-78.

Bengtsson, A. (2015). From experiences of the outdoors to the design of healthcare environments : a phenomenological case study at nursing homes . Department of Work Science, Business Economics and Environmental Psychology, Swedish University of Agricultural Sciences.

Bengtsson, A. & Carlsson, G. (2013). Outdoor environments at three nursing homes-qualitative interviews with residents and next of kin. *Urban Forestry & Urban Greening*, vol. 12 (3), ss. 393–400 Elsevier GmbH.

Bengtsson, A., Hägerhäll, C., Englund, J.-E. & Grahn, P. (2015). Outdoor Environments at Three Nursing Homes: Semantic Environmental Descriptions. *Journal of Housing For the Elderly: Northern Light on Housing for Elderly People Research*, vol. 29 (1-2), ss. 53–76 Routledge. DOI: <https://doi.org/10.1080/02763893.2014.987863>

Boverket (2020). *Allt fler 80+ i befolkningen*. Tillgänglig: <https://www.boverket.se/sv/samhallsplanering/bostadsmarknad/olika-grupper/aldre/> [2020-04-14]

Boverket (2009). *Enklare utan hinder*. Tillgänglig: <https://www.boverket.se/sv/om-boverket/publicerat-av-boverket/publikationer/2005/enklare-utan-hinder/> [2020-04-17]

Chalfont, G. E., & Rodiek, S. (2005). Building edge: An ecological approach to research and design of environments for people with dementia. *Alzheimer's Care Today*, vol. 6 (4), ss. 341-348.

Chamberlain et al. 1994

Einarsdóttir, J. & Norðdahl, K. (2015). Children's views and preferences regarding their outdoor environment. *Journal of Adventure Education & Outdoor Learning*, vol. 15 (2), ss. 152–167 Routledge. DOI: <https://doi.org/10.1080/14729679.2014.896746>

Fjortoft, I (2001). The Natural Environment as a Playground For-Children The Impact of Outdoor Play Activities in Pre-Primary School Children. *Early Childhood Education Journal*, vol. 29 (2).

Tillgänglig: www.imaginationplayground.com/images/content/3/0/3002/The-Natural-Environment-As-A-PlaygroundFor-Children-The-Impac.pdf [2020-04-23]

Grahn, P., Mårtensson, F., Lindblad, B., Nilsson, P., & Ekman, A. (1997). Ute på dagis : hur använder barn daghemsgården? : utformningen av daghemsgården och dess betydelse för lek, motorik och koncentrationsförmåga. Alnarp: MOVIUM.

Hagestad, G.O. & Uhlenberg, P. (2006). Should We Be Concerned About Age Segregation?: Some Theoretical and Empirical Explorations. *Research on Aging*, vol. 28 (6), ss. 638–653 Thousand Oaks, CA: Sage Publications.

Holmén, K., & Furukawa, H. (2002). Loneliness, health and social network among elderly people—a follow-up study. *Archives of gerontology and geriatrics*, vol. 35 (3), ss. 261-274.

Holt-Lunstad, J., Smith, T. B., Baker, M., Harris, T., & Stephenson, D. (2015). Loneliness and social isolation as risk factors for mortality: a meta-analytic review. *Perspectives on psychological science*, vol. 10(2), ss. 227-237.

Holt-Lunstad, J., Smith, T. B., Layton, J. B. & Brayne, C. (2010). Social relationships and mortality risk: a meta-analytic review (Social Relationships and mortality). *PLoS Medicine*, vol. 7(7), p. e1000316 san Fransisco, USA: Public Library of Science.

Kaplan, R., & Kaplan, S. (1989). The experience of nature: A psychological perspective. CUP Archive.

Kristensson, K. (2017). *Bostadsgården som mötesplats för äldre och barn*. Alnarp: Sveriges lantbruksuniversitet.

Kvale, S. (2014). *Den kvalitativa forskningsintervjun* (3. [rev.]). Lund: Studentlitteratur.

Kylin, M. Children's Dens (2003). *Children Youth and Environments*, vol. 13 (1), ss. 30–55 Colorado University.

Lerstrup, I., & Refshauge, A. D. (2016). Characteristics of forest sites used by a Danish forest preschool. *Urban Forestry & Urban Greening*, vol 20, ss. 387-396.

Mårtensson, F. (2004). *Landskapet i leken : en studie av utomhuslek på förskolegården* . Alnarp: Dept. of Landscape planning, Swedish Univ. of Agricultural Sciences.

Pipino, G. (2019). Betydelser av sociala aktiviteter för äldre som bor på äldreboende. Umeå: Umeå universitet.

Olsson, T. (2010). *Lekens natur*. Alnarp: Movium, SLU.

Rappe, E., Kivelä, S., & Rita, H. (2006). Visiting Outdoor Green Environments Positively Impacts Self-rated Health among Older People in Long-term Care. *HortTechnology horttech* 16, 1, 55-59, <https://doi.org/10.21273/HORTTECH.16.1.0055> [2020-04-22]

Ruggiano, N. (2012). Intergenerational shared sites: An examination of socio-physical environments and older adults' behavior. *Research on Aging*, vol. 34 (1), ss. 34-55. DOI: 10.1177/0164027511414916.

Skoog, I. (2004). Psychiatric epidemiology of old age: the H70 study – the NAPE Lecture 2003. *Acta Psychiatrica Scandinavica*, vol. 109 (1), ss. 4–18 Oxford, UK: Munksgaard International Publishers.

Ulrich, R. (1984). View through a Window May Influence Recovery from Surgery. *Science*, vol. 224 (4647), ss. 420-421. Tillgänglig: www.jstor.org/stable/1692984 [2020-04-22]

Ulrich, R. S. (1999). Effects of gardens on health outcomes: Theory and research. *Healing gardens: therapeutic benefits and design recommendation*.

Umeå kommun. (2019a). Lundagård – förskola och vård- och omsorgsboende i nytt samverkanshus. Tillgänglig: <https://www.umea.se/lundagard>

[2020-04-22]

Umeå kommun. (2019b). Nordstjärnan – förskola och vård- och omsorgsboende i nytt samverkanshus. Tillgänglig: <https://www.umea.se/samverkanshus> [2020-04-22]

Währborg, P., Petersson, I.F. & Grahn, P. (2014). Nature-assisted rehabilitation for reactions to severe stress and/or depression in a rehabilitation garden: long-term follow-up including comparisons with a matched population-based reference cohort. *Journal of rehabilitation medicine*, vol. 46 (3), ss. 271–276

Illustrationer och foton:

Samtliga illustrationer är gjorda av författaren där inget annat anges.

Samtliga foton är tagna av författaren.